

• ÇEVİRİ ve ESER TANITIMI

“Varlık Bir Yüklem Midir?” Sorusu Üzerine Fârâbî[^]*

Nicholas RESCHER^{**}

Çev. Yrd. Doç. Dr. Halil İMAMOĞLUGİL^{***}

Atıf / ©- Rescher, N. (2011). “Varlık Bir Yüklem Midir?” Sorusu Üzerine Fârâbî, çev. H. İmamoğlugil, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11 (2), 307-311.

§§§

‘Var’ı (*exists*)¹ bir yüklem olarak görme ya da görmeme meselesi felsefe literatüründe² etkin bir tartışma konusu olageldiğinden, çalışmanın amacı meselenin gelişimindeki önemli aşamaları yeniden değerlendirmektir. Konu hakkındaki sorun çoğunlukla, Kant’ın, varlığın bir yüklem olduğunu yadsımasından ortaya çıkmaktadır, ki bu, Tanrının varlığı lehindeki Ontolojik Kanıt’ın reddine yönelik ileri sürülen bir yadsımadır. Bundan dolayıdır

* Nicholas Rescher, “Al-Fârâbî on The Qestion: Is Existence a Predicate?”, *Studies in the History of Arabic Logic*, University of Pittsburgh Press, 1963, ss. 39-42. Bu bölümdeki çalışma, kendilerine şükran duyduğum, The Institute of Research of Lehigh University’nin desteği ile sağlanmıştır.

** Pittsburg Üniversitesi Öğretim Üyesi, ABD.

*** Yıldırım Beyazıt Üni. İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Felsefe Bölümü, e-posta: himamoglugil@ybu.edu.tr

¹ “Exists” kelimesi “var/mevcut” veya “vardır” olarak çevrilebilir. Biz “var”ı tercih ettik.

² Bkz: Örneğin, R. Hare, “A Note on Existence Propositions”, *Philosophical Review*, vol. 65 (1956), pp. 548-549; G. Nakhnikian and W.C.Salmon, “ ‘Exists’ as a Predicate,” *ibid.*, vol. 66 (1957), pp. 535-542; H.S. Leonard, “The Logic of Existence,” *Philosophical Studies*, vol. 7 (1956), pp. 49-64; N. Rescher, “On The Logic of Existence and Denotation,” *Philosophical Review*, vol. 68 (1959), pp. 157-180. Önceki tartışmaların güzel bir sentezi W. Kneale’inkidir: “Is Existence a Predicate?”, *Aristotelian Society Supplementary Volume* no. 15 (1936), *Readings in Philosophical Analysis*’nda editör H. Feigl ve W. Sellars tarafından yeniden basılmıştır (N.Y., 1949), pp. 29-43.

ki, dikkatler bu mesele hakkında İslâm Filozofu Fârâbî'nin *Saf Aklın Tenkid'i*nden bin yıl, St. Anselm'in kendisinden de tam bir asır önce yaptığı bir tartışmaya çekilebilir.

Ebu'n-Nasr el-Fârâbî, 870'li yıllarda Türkistan'daki Fârâb'da doğmuş, etkili bir üstat ve saygın bir âlim olarak seçkin kariyeriyle 950'de Şam civarında vefat etmiştir. Yetmişin üzerinde felsefî risalenin müellifi olan Fârâbî, uğraşlarının büyük bölümünü Aristoteles'in mantık eserleri üzerine büyük şerhler yazarak ve özel meselelere hasredilen birçok kısa risale oluşturarak mantığa hasretti³. Burada konumuzla doğrudan ilgili olanı "Kendisine Yöneltilen Sorulara Verdiği Cevaplar Hakkındaki Risâle" (*Risâle fî Cevâb-ı Mesâil-i Suile Anhâ*) başlıklı, bir kısmı mantıkla ilgili kırk farklı soruya verdiği kısa cevaplardan oluşan kısa bir derlemedir.

Bizim şu an ele alacağımız, Friederich Dieterici tarafından tahkik edilen Arapça metindeki tercüme ettiğim on altıncı meseledir.⁴

Soru: "İnsan vardır" önermesinin bir yüklemi var mıdır yok mudur?

Cevap: Bu, Antik Yunan filozofları (*kudemâ*) ile sonrakilerin (*müteahhirûn*) üzerinde anlaşamadıkları bir problemdir.⁵ Onların bir kısmı bu önermenin bir yüklemi olmadığını, bir kısmı da olduğunu söylemiştir. Bana kalırsa, bu iki yargıdan her biri, bir açıdan doğrudur. Şöyle ki, bu (ve benzeri) cümleyi –bozuluşa uğrayan şeyleri inceleyen- *doğa bilimcisi* değerlendirirse, onun bir yüklemi olmaz. Çünkü bir şeyin varlığı, şeyin kendisinden başka bir şey değildir. Yüklem, [doğa bilimcisi açısından], varolan ya da varlığı olumsuzlanan şey hakkında bilgi vermelidir.⁶ İşte bu açıdan bakıldığında, bu önermenin bir yüklemi

³ Fârâbî hakkındaki materyallerin kapsamlı bir listesi için bkz. Nicholas Rescher, al-Fârâbî: *An Annotated Bibliography* (Pittsburg, 1962). Fârâbî'nin çalışmasının tam izahatı hala Moritz Steinschneider'in "Al-Fârâbî", *Memories de l'Academie Imperiale des Sciences de Saint Petersburg*, serie , vol. 13 (1869) sidir.

⁴ *Alfârâbî's Philosophische Abhandlungen* (Leiden, 1890), p. 90. Bu çalışmada yayımlanan el-Fârâbî'nin sekiz risâlesinin Almanca çevirisi Dieterici tarafından aynı başlık altında düzenlenmiş ve 1892 yılında yayınlanmıştır. (bkz. pp. 148-149'taki pasajımız).

⁵ İslam filozofları 'antikler' ile Yunan düşünürlerini ve onların Helenistik yorumcularını, 'modernler' ile Arapçayı kullanan filozofları kastettiler. İbn Rüşd ile karşılaştı: "Eski filozoflar, İlk İlke'yi... basit bir varlık olarak değerlendirmişlerdir. Sonra gelen İslam filozoflarına gelince onlar [da] ... bu nitelikte basit bir varlık kabul etmişlerdir." *Tahafut al-Tahafut*, translated by S. Van den Bergh (Oxford, 1954), vol. I, p. 237.

⁶ Yani, yüklem, sorudaki nesnenin mahiyeti (*mâhiyyah*, 'what'-ness, *quidditas*) hakkında bilgi vermelidir. Bir şeyin varlığı (*huviyyah*, 'that'-ness, *esse*) onun mâhiyetinin bir parçası değildir.

yoktur. Fakat bu önermeyi bir *mantıkçı* incelirse, [önermeyi], her birisi [önermenin] parçasını oluşturan iki sözcükten bileşik olmasına ve onun [yani bileşik önermenin] doğruluk ile yanlışlığa elverişli olmasına göre ele alacaktır. Dolayısıyla bu açıdan bakıldığında, [önermenin] bir yüklemi vardır. Bu nedendir ki, sözkonusu savlardan her ikisi de yalnızca bir açıdan doğrudur.⁷

“‘Var’ bir yüklem midir?” sorusunun ve konu hakkında ilgili mantıksal meselelerin tartışılması en azından MS 900’lü yıllara kadar geri gider. Dahası, Fârâbî’nin, varlığı bir nesneye yüklemenin onun belirlenimine hiçbir şey katmadığı ve onun hakkında yeni bilgi vermediği yönündeki vurgusu Kant’ın “Açıktır ki varlık olgusal bir yüklem, yani bir nesnenin kavramına eklenebilen herhangi bir şeyin kavramı değildir”⁸ şeklindeki tezinden etkili bir şekilde daha önce dile getirilmiştir.

Fârâbî’nin meseleyi incelemesine neden olan problemlere dair bir söz söylenmelidir. İbn Sînâ’nın da bu açıdan kendisini izlediği⁹ Fârâbî, bir şeyin varlığını (*el-huviyye*) onun mâhiyetinden (*el-mâhiye*) açıkça ayırt etmek ister. Fakat “var” bir yüklem ise, o halde bir şeyin varlığı o şeyin kendi özelliklerinden birisi olarak görülebilir ve bundan ötürü mâhiyetini kuran nitelikler arasında olduğu düşünülebilir. Mâhiyet ve varlık arasındaki belirgin ayırımı korumak üzere Fârâbî varlığın bir yüklem (yani *bilgi verici* bir yüklem) olduğunu reddeder.¹⁰

Mâhiyet ile varlık arasındaki ayırımın tarihi kökeni henüz bütünüyle belirsizlikten kurtulamamıştır. Mlle. A. M. Goichon, mükemmel çalışması *La Distinction de l’Essence et de l’Existence d’après Ibn Sinâ* (Paris, 1937)’da meseleyi aşağıdaki gibi ortaya koyar:

⁷ Gramatik açıdan, ‘İnsan vardır’ tam bir cümledir, gramer açısından ‘insan’ özne, ‘vardır’ yüklemidir. (Özellikle Arapçada) mantık ve gramatik ilişkiler arasındaki birbirine yakın paralellikten dolayı Fârâbî varlığı meşru gramatik (yahut mantıksal) bir yüklem olarak değerlendirir. Hatta Kant da “*istenilen her şey mantıksal yüklemelere hizmet edebilir*” savını ileri sürerek [Fârâbî ile] mutabık kalır.

⁸ Aynı şekilde İbn Rüşd’ün şu görüşüyle de karşılaştır: “‘Var’ kavramı, dış dünyada [bir nesnenin] mâhiyetine eklenecek bir şey değildir. Bu tıpkı bir şey hakkında “O beyazdır” dememiz gibidir.” *Tahafut al-Tahafut*, vol. II, p. 118.

⁹ Onlara göre, bunlar yalnızca Tanrı’da örtüşür.

¹⁰ Ancak, İbn Sînâ’, varlığın bir yüklem olduğunu ve bu nedenle de, Tanrı dışında, (onun zati bir özellik olamayacağı için) zorunlu olarak bir araz olduğunu kabul etmiştir. Varlık ve mâhiyet arasındaki ayırımın geçerliliğini reddeden ve bu zeminde İbn Sînâ’ya karşı çıkan İbn Rüşd de İbn Sînâ’yı “bir şeyin varlığının onun niteliklerinden birisi olduğu şeklindeki yanılışı ile” suçlamıştır. *Tahafut al-Tahafut*, C. I, p. 236; ayrıca bkz. C. II, dipnot 237.4.

İbn Sînâ, Fârâbî'nin değindiği varlık [existence] ile mâhiyet arasındaki [essence] ayırma yeterli önemi vermemekle birlikte onu kabul etti. Her ikisinin, bu [ayırımı] muhtemelen Aristocu prensiplerden çıkardığı kabul edildi. Zira onlar bunu yeni bir keşif/bilgi olarak asla söylemediler. Bu ayırımı neredeyse ortak bir anlayış/konu kabul edildi. Referans verilen hiçbir metin, bu hususta [problemin/konunun] ne içerdiğini doğrulamaya izin vermiyor. Belki de el yazmalarında, çevirilerde ve eski şerhlerde araştırmalar bunun kaynağını belirlemeye izin verecektir. Bugün için materyaller bizi yoksun bırakıyor... ve biz Fârâbî'den daha ötesini güvenli bir şekilde gösteremiyoruz.

Ancak, söz konusu ayırımı Aristoteles'in ilham verdiği ve [o ayırımı] onun şârihleriyle eleştirmenlerinin elinde belirli bir form aldığı konusunda kuşku yoktur. *Mâhiyet* ile *hüviyet* arasındaki Arapça ayırmada, *İkinci Analitikler*'in aşağıdaki pasajına getirilen açıklayıcı şerhlerden normalde ortaya çıkarılamayacak bir şey yoktur:

İnsanın –veya herhangi bir şeyin- mahiyetini (*nature*) bilen, insanın varolduğunu da bilmelidir; çünkü hiç kimse varolmayan şeyin mahiyetini bilmez. ... Eğer tanım bir şeyin mahiyetini verebilirse, onun var olduğunu da verebilir mi? İnsanın mahiyeti ve insanın var olması aynı şey olmadığı ... için, o [tanım], o ikisini aynı yöntemle nasıl gösterecektir? O halde biz de –aslen bir şeyin mahiyetine ait olmadıkça- varolan her şeyin varlığının ancak burhanla (*demonstration*) ortaya konulması gerektiğini düşünüyoruz; ve varlık bir cins¹¹ olmadığından herhangi bir şeyin mahiyeti değildir. Bu nedenle kanıtlamanın konusu, esasen şeyin varlığıdır; bu ise günümüz bilimlerinin yöntemidir. Çünkü geometri üçgen teriminin anlamını tasarlar, fakat onun kanıtladığı, [üçgenin] belirli bir yüklemle sahip olmasıdır. O halde [üçgen] mahiyeti tanımlıyorken ne kanıtlanacaktır? Üçgen mi? Bu durumda birisi tanımla bir şeyin var olup olmadığını bilmeksizin mahiyetini bilecektir. Ama bu imkânsızdır. (*İkinci Analitikler*, 92b3–18 (Oxford translation); cf. ayrıca 93a ff.)

O halde Arap felsefesi açısından “‘Var’ bir yüklem midir?” sorusu Ontolojik Kanıtla ilişkin değerlendirmelerden değil, bir taraftan şeylerin mahiyeti ile diğer taraftan onların var olması veya varlığı arasındaki Aristocu ayırımı netleştirmek ve keskinleştirmek arzusunun ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla Fârâbî'nin varlık problemini bir yüklem olarak ele

¹¹ Krş. *Metaph.* 998b 14–24, 1045a 34–68. Aristoteles'e göre de varlık bir nitelik değildir. Gerçekte bu Fârâbî'nin varlığın bilgi verici bir yüklem olmadığı görüşüyle aynı anlama gelir. Buna karşın Aristoteles varlığın bir yüklem olduğunda ısrar eder (*Metaph.* 1053b 17–21) onun bu görüşü ve [o görüşün] dayanağı Fârâbî'nin varlığın mantıksal bir yüklem olduğu teziyle uygunluk sağlar.

almasına Tanrının varlığını kanıtlama meselesi değil, Aristoteles mantığındaki belirli kavramların gerekli sistemleştirilmesi etki etmiştir.